

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาและความสำคัญของปัญหา

การละครได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องบำรุงบำเรอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์เคารพนับถือมาช้านานแล้ว และเมื่อมนุษย์รู้จักต่อรองทำนองแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของการบวงชน ละครจึงถูกนำมาเป็นสินบนอีกชนิดหนึ่ง หรือที่เรียกกันว่า "ละครแก้บน" ซึ่งจะพบการแสดงละครแก้บนนี้ได้ตามวัด หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ประชาชนนิยมไปบนบานอันได้แก่ วัดหลวงพ่อบุญเหลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ ศาลพระพรหมเอราวัณ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า แม้สภาพสังคมในปัจจุบันจะเปลี่ยนไปโดยมีความเจริญทางเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามามากมาย แต่ประชาชนอีกจำนวนมากก็ยังคงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวพึ่งพาทางจิตใจ

ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ นับเป็นสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของพระมหากษัตริย์และประชาชนมาแต่โบราณกาล ว่าสามารถอำนวยความสุขสวัสดิ์ พิษณุมงคลป้องกันสรรพภัยอันตรายแก่ผู้ที่เคารพบูชาได้ ทั้งนี้ได้มีหลักฐานต่างๆ เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างแน่ชัดว่า การบนบานที่ศาลหลักเมืองเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นหลังจากมีการย้ายเทวรูปสำคัญต่างๆ อันได้แก่ พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระกาน้ำไชยศรี เจ้าเจตคุปต์ และเจ้าพ่อหอกลอง เข้ามารวมไว้ที่ศาลหลักเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงส่งผลทำให้ประชาชนที่มีความนับถือเลื่อมใสอยู่ก่อนแล้วได้ตามมาบวงชน และเมื่อสัมฤทธิ์ผลก็เกิดการรำลือถึงความศักดิ์สิทธิ์จึงทำให้เกิดความนิยมมากยิ่งขึ้น ส่วนการนำละครมาใช้เป็นเครื่องแก้บนนั้น พอจะสันนิษฐานได้ว่าอาจจะเริ่มมีขึ้นเมื่อสมัยรัชกาลที่ 7 หรือก่อนหน้านั้นก็เป็นได้

ดังจะเห็นได้จากรายงานการตรวจสอบสภาพศาลหลักเมือง ก่อนพระราชพิธีเฉลิมกรุงเทพมหานครครบ 150 ปี โดยพระยาเทวาธิราชมหาเสวกตรี สมุหพระราชพิธี รายงานต่อเสนาบดีกระทรวงวัง ฉบับลงวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2475 ว่า "...เกล้ากระผมได้ถามผู้รักษาว่าเมื่อได้แล้วก็นำละครมาเล่นถวายเฉยๆ เท่านั้น"¹

จะเห็นได้ว่า การแสดงละครกับที่ศาลหลักเมืองในระยะแรกๆ นั้นเป็นหน้าที่ของผู้คนที่จะต้องติดต่อว่าจ้างคณะละครมาแสดงเพื่อแก้สินบน มิได้มีคณะละครมาแสดงผูกขาดรอรับการว่าจ้างแต่อย่างใด จนกระทั่งองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ได้เข้ามารับผิดชอบดูแลศาลหลักเมือง ในปี 2491 จึงจัดตั้งคณะกรรมการดูแลเรื่องระเบียบต่างๆ ภายในศาลหลักเมืองเพื่อรักษามลประโยชน์และความสงบเรียบร้อยภายในศาลดังกล่าว เกี่ยวกับละครกับนี้ ทางคณะกรรมการได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ และเพื่อเป็นการสนองความต้องการ ตลอดจนอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่นิยมชมชอบละคร จึงได้จัดทำกาเลือกสรรคณะละครกับน โดยได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการและศิลปินแขนงต่างๆ จากกองการสังคิต กรมศิลปากรเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกคณะละครชาตรีเพื่อใช้แสดงละครกับน ณ ศาลหลักเมือง² โดยคำนึงถึงความสามารถและความถูกต้องในแบบแผนของละครชาตรีเป็นหลัก ซึ่งจากการคัดเลือกในปี 2533 นั้น ได้ปรากฏคณะละครที่ผ่านการคัดเลือกถึง 4 คณะ คือ คณะไทยศิริ คณะดาวหัน คณะนงเยาว์ และคณะวันดีนาฏศิลป์ ซึ่งแต่ละคณะได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันแสดงคณะ 1 สัปดาห์ เป็นประจำ โดยได้ทำสัญญากับทางองค์การทหาร

¹จดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร พุทธศักราช 2325-2529. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531), หน้า 14.

²สัมภาษณ์. บุญสืบ บุญยะกะลิน. พอ. หัวหน้ากองกิจการศาลหลักเมือง, 24 ตุลาคม 2535

ผ่านศึกเกี่ยวกับอัตราค่าจ้าง การจัดเครื่องสังเวศ การแสดงละครเรื่อง การรำถวายมือ ตลอดจนจำนวนผู้แสดง นักดนตรี เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย รวมถึง มารยาทในการแสดงและความประพฤติของผู้แสดงด้วย ทั้งนี้หากทางคณะละคร ละเมิดสัญญาดังกล่าว ทางองค์การฯ ก็จะมีปรับหรือยกเลิกสัญญาว่าจ้าง ตามแต่กรณี ละครกับวันที่ศาลหลักเมือง สามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การแสดงละครและการรำถวายมือ ซึ่งการแสดงทั้งสองลักษณะนี้จะแตกต่างกันที่ อัตราค่าจ้างและคิวในการแสดง หมายความว่า หากเจ้าภาพต้องการกับด้วยละครเรื่องจะต้องต่อคิวตามลำดับ (เนื่องจากมีผู้ชมมาก) และเสียอัตราค่าจ้างจำนวน 1,500 บาท สำหรับเจ้าภาพเดี่ยว* หรือ 1,200 บาท สำหรับการเป็นเจ้าภาพรวม** ร่วมกับผู้อื่น ในขณะที่เจ้าภาพรำถวายมือไม่ต้องมีการจองคิวหรือต่อคิว ผู้ชมสามารถติดต่อบริษัทได้ว่าจ้างได้ทันที โดยเสียอัตราค่าจ้างยก***ละ 100 บาท แต่โดยปกติแล้วการแสดงละครกับนั้นจะแสดงละครเรื่องเป็นหลัก ส่วนการรำถวายมือนั้น จะแสดงสลับเปลี่ยนกับละครเรื่องเป็นช่วงๆ ไป†

การแสดงละครกับนั้น จะแสดงทุกวัน คือ ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ โดยเริ่มแสดงตั้งแต่เวลา 8.00-12.00 น. และ 13.00-15.00 น. (ยกเว้นวันอาทิตย์

^๑บันทึกข้อตกลงในการแสดงละครชาติวิ ระหว่างองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก กับคณะละครกับน.

* เจ้าภาพเดี่ยว หมายถึง ผู้ว่าจ้างละครกับนแสดงประจำวันเพียงผู้เดียว ในลักษณะของกับนด้วยละครเรื่อง

** เจ้าภาพรวม หมายถึง ผู้ว่าจ้างละครกับนแสดงประจำวันร่วมกับผู้อื่นตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในลักษณะการกับนด้วยละครเรื่อง

*** ยก ในที่นี้มีความหมายเช่นเดียวกับ ครั้ง รอบ หรือเที่ยว

† เมื่อมีเจ้าภาพรำถวายมือว่าจ้างเข้ามา ก็จะหยุดการแสดงละครเรื่องไว้ แล้วจัดให้รำถวายมือ จนครบตามจำนวนเจ้าภาพผู้ว่าจ้าง จากนั้นจึงค่อยดำเนินเรื่องละครต่อไป

เล็กเวลา 16.00 น.) โดยปกติในแต่ละวันก่อนที่จะเริ่มการแสดงละคร เรื่อง จะมีการตั้ง
 กำหนดวาทกรรม การโหมโรง ประกาศหน้าบท และรำชัตหน้าเตียง ตามลำดับ แล้วจึงเริ่มการ
 แสดง ส่วนเรื่องที่ใช้แสดงนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการของ เจ้าภาพ หากเจ้าภาพจะได้ระบุเรื่อง
 ที่ต้องการ หัวหน้าคณะละครจะเป็นผู้กำหนด เรื่องที่จะแสดงในวันนั้นๆ เอง โดยคำนึงถึง
 ความเหมาะสม เช่น จำนวนผู้แสดงความสามารถของผู้แสดง เป็นต้น^๑ เรื่องที่ใช้แสดง
 ส่วนใหญ่จะเป็นละครนอกแทบทั้งสิ้นอันได้แก่ไชยเชษฐา พระอภัยมณี คาวิ ไกรทอง พระทศวงศ์
 แก้วหน้าม้า ฯลฯ โดยดำเนินเรื่องในแนวตลก ทั้งคำพูดและกิริยาท่าทางเพื่อให้เป็นที่ชื่นชอบ
 ของผู้ชมซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีการศึกษาชั้นน้อย หรือผู้ที่ผ่านเข้ามาสมัครกระสังคักดิลลิตีในศาล
 หลักเมือง

๐ ในการแสดงละครกับบน ผู้แสดงจำเป็นที่จะต้องอาศัยพรสวรรค์ทางการแสดง
 เป็นอย่างสูง ไม่ว่าจะเป็นปฏิภาณไหวพริบ การร้อง การรำ รวมถึงรูปร่างหน้าตาที่ดีอีกด้วย
 แต่การสร้างศิลปิน ต้องอาศัยระยะเวลาทั้งในการฝึกหัด และสร้างประสบการณ์ จึงพบว่า
 บรรดาผู้แสดงละครกับบนส่วนใหญ่ เป็นศิลปินอาวุโสแทบทั้งสิ้น คือมีอายุระหว่าง 36-68 ปี
 ซึ่งแต่ละท่านล้วนมีประสบการณ์ในการแสดงไม่ต่ำกว่า 15 ปี ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีผู้แสดงอีก
 จำนวนหนึ่ง ที่มีอายุระหว่าง 19-30 ปี เป็นจำนวนน้อยมาก และคาดว่าในอนาคต อาจจะมีลด
 จำนวนลงไปอีก ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากสภาพสังคมในราชปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงโดยมุ่ง
 ให้ความสำคัญต่อการศึกษามากยิ่งขึ้น จึงส่งผลให้บรรดาลูกหลานของศิลปินหันมาศึกษาเล่า
 เรียนเพื่อมุ่งประกอบอาชีพที่มีเกียรติมีรายได้สูง เพราะเมื่อเทียบกับอัตราค่าแรงในการแสดง
 ละครกับบนจะอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำมาก คือเฉลี่ยวันละ 50-120 บาท ฉะนั้น ศิลปินที่ประกอบ
 อาชีพแสดงละครกับบน มักจะแสดงด้วยใจรักเป็นสำคัญ

^๑สัมภาษณ์ สุรัตนา เตียวิเศษ. หัวหน้าคณะไทยศิริ, 20 ตุลาคม 2535.

ด้วยมูลเหตุต่างๆ เหล่านี้ คาดว่า จะส่งผลกระทบต่อการเล่นละครกัน
ในอนาคต เพราะจะขาดศิลปินผู้มาสืบสานงานศิลป์ และอาจทำให้ศิลปะการเล่นละคร
กันค่อยๆ เสื่อมลง เพราะขาดผู้แสดงที่มีคุณภาพ หรือจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเพื่อความ
อยู่รอด ฉะนั้นผู้วิจัยจึงใคร่ที่จะศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการแสดงละครกันที่ศาลหลักเมือง
กรุงเทพฯ ในปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นที่กลวิธีในการเล่นเพื่อหาเอกลักษณ์เฉพาะในการเล่น
เพื่อประโยชน์ในทางการศึกษาและอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาถึงที่มาของละครกันที่ศาลหลักเมือง กรุงเทพฯ
2. ศึกษาถึงองค์ประกอบของละครกันที่ศาลหลักเมือง
3. ศึกษาถึงวิธีการแสดงของละครกันที่ศาลหลักเมือง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษารูปแบบวิธีการแสดงละครกันเฉพาะที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร
โดยศึกษาจากคณะละครกันประจำที่หมุนเวียนกันมาแสดงยังศาลหลักเมือง อันได้แก่ คณะ
ไทยศิริ คณะดาวหวัน คณะงैयाวันนาฏศิลป์ และคณะวันดินนาฏศิลป์
2. การศึกษารูปแบบวิธีการแสดงละครกันที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯนี้จะศึกษา
เฉพาะช่วงปัจจุบัน คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2535-2537 เท่านั้น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ได้แก่ หนังสือ ตำรา จดหมายเหตุ ตลอดจนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่
 - 2.1 การสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้อง เช่น คณะกรรมการพิจารณา คัดเลือกคณะละครชาตรี เมื่อปี 2533 เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบการจองละครแก๊บน หัวหน้า คณะละครแก๊บน ผู้แสดงละครแก๊บน ฯลฯ
 - 2.2 สังเกตการณ์ในลักษณะของผู้ชมการแสดง
3. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สรุปผลและนำเสนอผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงความสำคัญของศาลหลักเมือง ตลอดจนความเป็นมาของละคร แก๊บนที่ศาลหลักเมือง กรุงเทพฯ
2. เพื่อให้ทราบถึงลักษณะรูปแบบวิธีการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ของ ละครแก๊บนที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร.ศ. 2535-2537
3. ผลของการวิจัยจะช่วยให้เกิดความตระหนักในคุณค่า ของศิลปะการแสดง ละครแก๊บน อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศชาติ
4. จากการวิจัยจะเป็นแนวทางในการศึกษา ค้นคว้า หรือใช้อ้างอิงสำหรับ ผู้ที่สนใจในศาสตร์แขนงนี้ต่อไป

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ละครก๊บน - การแสดงละครของตัวพระนางที่แต่งกายยืนเครื่อง ี้อแสดง ถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับผู้คน ด้วยการแสดงละครรำ ในการแก้สินบนที่ผู้บน หรือเจ้าภาพบนไว้

ละครเรื่อง - การแสดงละครก๊บนเป็นเรื่อง หรือตัดเฉพาะตอนมาแสดง โดยเฉพาะตลอดทั้งวันทำการ ปกตินิยมนำเรื่องที่ใช้สำหรับละครนอกมาแสดง เช่น ไชยเชษฐ ก้าวหน้าม้า นิกุลทอง เป็นต้น

รำถวายมือ - การแสดงรำบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้แสดงแต่งกายยืนเครื่อง พระนางออกมารำหน้าโรง ตามทำนองเพลงช้า-เร็ว และลา หรือระบำเบ็ดเตล็ดอื่นๆ เช่น ระบำไกรลาศ รำสีนวล ปกตินิยมแสดง 2 คู่ ความยาวประมาณ 4-5 นาที

กำนถวายครู - การถวายเงินบูชา พร้อมดอกไม้ ธูปเทียน ปกตินิยมถวาย เงินกำนด้วยจำนวน 6 หรือผลบวกของ 6/ผลคูณของ 6 ได้แก่ 6 สลึง 6 บาท 12 บาท 36 บาท เป็นต้น

ประกาศหน้าบท - เป็นการร้องประกาศเชิญเจ้านอหลักเมือง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่างๆ ที่สถิต ณ ศาลหลักเมือง ให้มารับสินบนที่เจ้าภาพบนไว้ (ออกนามเจ้าภาพ) โดย จะใช้ทำนองเพลงเขื้อ ผู้ร้องทั้งหมดจะอยู่หลังโรงมีโต๊ะไผเป็นผู้ร้องนำ ตัวละครอื่นๆเป็นลูกคู่

รำชัตหน้าเตียง - เป็นการถวายครู หรือบูชาครู โดยผู้แสดงตัวพระจะเป็น ผู้รำเพียงคนเดียว ผู้แสดงจะร้องเอง 2 วรรค แล้วลูกคู่ร้องซ้ำ จากนั้นก็จะรำในทำนอง ชัตชาติรี จนหมดกระบวนรำ ใช้เวลาประมาณ 10 นาที

การโหมโรง - การบรรเลงเพลงดนตรีเพื่อเป็นสัญญาณให้ทราบว่า มีการแสดงเริ่มขึ้นในไม่ช้า การโหมโรงละครกันที่ศาลหลักเมือง จะเริ่มต้นด้วยโหมโรงละคร และต่อด้วยโหมโรงชาติ ใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 20-30 นาที

ส่งรำ - ช่วงการแสดงที่ต่อจากการร้องซำป๋อ (นอก) โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดต่างๆ ของตัวละครอันจะนำไปสู่การดำเนินเรื่องราว มีลักษณะเช่นเดียวกับการร้องดำเนินเรื่องที่แสดงทั่วไป แต่ช่วงส่งรำนี้ผู้แสดงไม่ต้องร้องเองจะมีผู้ร้องแทนให้ เช่นเดียวกับซำป๋อ

เกร็ดเล่น - เป็นช่วงการแสดงคล้ายบทตลกของตัวละครอื่นๆ โดยอาศัยการตีความจากการให้เรื่อง มีลักษณะคล้ายการนำเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันมาสอดแทรกในการแสดง